

บทที่ 4

อำนาจและความบา

ความนำว่าด้วยอำนาจ

คำว่า “อำนาจ” มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า โปเตเร (potere) ซึ่งหมายถึง “สมรรถภาพ” ส่วนในภาษาไทยนั้นหมายถึง อานุภาพหรือพลัง ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “พละ” หมายถึง พลังในการควบคุม¹ จากความหมายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำจำกัดความที่นักรัฐศาสตร์อเมริกัน Robert A. Dahl ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า อำนาจ เป็นความสามารถที่บุคคลหนึ่งทำให้อีกบุคคลหนึ่งทำตามที่ต้องการ ตัวอย่าง ก. ให้ ข. ไปทำ x ซึ่ง ข. ก็ยอมกระทำ ทั้งที่ ข. โดยปกติจะไม่ยอมกระทำในสิ่งนั้น ซึ่งหมายความว่า ก. มีอำนาจเหนือ ข.² ในขณะที่ Hannah Arendt ได้โต้แย้งว่าอำนาจไม่ใช่ทรัพย์สินที่ใครบางคนหรือกลุ่มบางกลุ่มสามารถครอบครองได้โดยลำพัง แต่มันเป็นเรื่องของกลุ่มคนหรือการกระทำที่มีลักษณะร่วมกัน อำนาจเป็นลักษณะที่ร่วมกันของความสามารถของมนุษย์ และมันคงดำรงอยู่ตราบเท่าที่กลุ่มสามารถรักษาความพร้อมเพรียงร่วมกันไว้ได้³

อย่างไรก็ตาม Steven Lukes ในงานที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในเรื่องของการวิพากษ์ “อำนาจ” คือ Power: A Radical View. ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ลักษณะที่ร่วมกันและเก่าแก่อย่างที่สุดที่เราพูดถึง “อำนาจ” ก็คือการที่ ก. สามารถทำให้ ข. ยินยอมยอมต่อ ก. ได้⁴ และที่

---

¹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอำนาจ,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์, สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายการพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528) , หน้า 460.

² Robert A. Dahl, “The Concept of Power,” in *Power: Critical Concepts*. vol. I, ed. John Scott (London: Routledge, 1994) , pp. 288–309.

³ Hannah Arendt, *On Violence*. New York: Harcourt , Brace & World, 1970) , p. 44.

⁴ Steven Lukes, *Power: A Radical View*, (Hong Kong: The Macmillan Press, 1980) , p. 27.

สำคัญ Lukes ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงมุมมองในเรื่องของอำนาจซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 มุม คือ

มุมมองที่หนึ่ง เป็นมุมมองของพวก “พหุนิยม” (pluralist) เช่น Robert A. Dahl , Nelson W. Polsby และ Raymond E. Wolfinger ซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดมาจากระบบการเมืองในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีบุคคลและกลุ่มต่างๆเป็นจำนวนมาก แต่ละบุคคลและกลุ่มก็จะพยายามช่วงชิง แข่งขัน เพื่อให้ผลประโยชน์ของตนได้รับการตอบสนองหรือปกป้อง โดยพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนในการกำหนดและตัดสินใจในนโยบายต่างๆ มุมมองในเรื่องอำนาจของกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับเรื่องของพฤติกรรม (behaviour) ของบุคคลกลุ่มต่างๆ ในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจ (decision-making) ในประเด็นสำคัญต่างๆ (key issues) เพื่อที่จะปกป้องและตอบสนองผลประโยชน์ของตน โดยที่พวก “พหุนิยม” จะให้ความสนใจกับความขัดแย้งที่เปิดเผย (overt conflict) ของบุคคลและกลุ่มต่างๆ อันนำมาซึ่งผลประโยชน์ (subjective interests) ที่ตนต้องการ ซึ่งที่ในที่สุดจะปรากฏออกมาเป็นนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อตนเองอย่างมากที่สุด⁵

มุมมองที่สอง Peter Bachrach และ Morton S. Baratz ได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์มุมมองในเรื่องอำนาจของพวก “พหุนิยม” โดยมองว่าอำนาจมีอยู่ด้วยกันสองด้าน การต่อสู้ช่วงชิงของบุคคลและกลุ่มต่างๆก่อให้เกิดทั้งการตัดสินใจและไม่ตัดสินใจ (decision-making and nondecision-making) ในประเด็นต่างๆทั้งที่เป็นไปได้และอาจจะเป็นไปได้ (issues and potential issues) มุมมองของพวกนี้จึงให้ความสนใจกับความขัดแย้งทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย (overt or covert conflict) ในการต่อสู้ของบุคคลและกลุ่มต่างๆ นโยบายที่เกิดขึ้นมาจึงมีทั้งการเอื้อประโยชน์และก่อให้เกิดความไม่พอใจ (policy preferences or grievances) ต่อผลประโยชน์ (subjective interests) ของพวกเขาไปพร้อมๆกันได้⁶

มุมมองที่สาม หรือที่ Lukes เรียกว่า “มุมมองที่มองอย่างถึงราก” (a radical view) สำหรับ Lukes แล้ว เขาได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์มุมมองในเรื่องอำนาจสองมุมก่อนหน้านี้ ซึ่งอาจเรียกรวมกันได้ว่าเป็นพวกพฤติกรรมนิยม (behaviourist) โดยที่ทั้งสองมุมมองจะให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนและกระบวนการในการกำหนดตัดสินใจในประเด็นหรือนโยบายต่างๆเท่านั้น ซึ่งเขาคิดว่ามันยังเป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอ สำหรับ Lukes แล้ว มุมมองที่สามได้เพิ่มเติมในสิ่งที่สองมุมมองก่อนหน้านี้ได้ละเลยไปคือ การควบคุมโดยผ่านทาง การสร้างให้

⁵ Ibid., pp. 11-15.

⁶ Ibid., pp. 16-20.

เป็นประเด็นทางการเมือง (political agenda) ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องออกมาในรูปของการตัดสินใจหรือการกำหนดนโยบายใดๆ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นมีทั้งในรูปแบบที่เปิดเผย ไม่เปิดเผย และที่สำคัญคือความขัดแย้งบางอย่างที่แอบแฝงอยู่ (latent conflict) อันเกิดจากการที่ประเด็นทางการเมือง ได้เข้ามาจัดการบิดเบือนผลประโยชน์ที่แท้จริง (real interests) ของบุคคลหรือกลุ่มให้ไปสอดคล้องกับผลประโยชน์บางอย่าง (subject interests) ที่ถูกนำเสนอผ่านทาง ประเด็นทางการเมือง โดย Lukes ได้ชี้ให้เห็นว่าการที่ A. สามารถทำให้ B. กระทำในสิ่งที่ B. ไม่สามารถปฏิเสธได้นั้นแน่นอนว่า A. ใช้และมีอำนาจเหนือ B. แต่มีการกระทำบางอย่างที่ A. และ/หรือ B. กระทำไปโดยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือต้องกระทำโดยไม่จำเป็นต้องบังคับโดยผ่านการมีอิทธิพลครอบงำ (influencing) การสร้างรูปแบบ (shaping) หรือการกำหนด (determining)⁷ จากตัวแทน (agents) - ปัจเจกชนหรือสถาบัน - ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองในเรื่องอำนาจของพวก Frankfurt School ในเรื่องของการครอบงำทางอุดมการณ์ (domination)⁸

จากสองมุมมองแรกของ Lukes ที่มุ่งให้ความสนใจไปที่รูปแบบ ‘พฤติกรรม’ อันนำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบ zero-sum คือเมื่อมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้ได้อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องเป็นผู้สูญเสีย มาสู่มุมมองแบบที่สามซึ่งสอดคล้องกับพวก Frankfurt School ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางอำนาจในรูปแบบ nonevent - เช่น บารมี การกล่อมเกลாதองศา ฯลฯ ที่มีลักษณะแบบนามธรรม เราอาจจะไม่รู้ด้วยซ้ำว่าสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้บุคคลหรือกลุ่มต่างๆ กระทำตาม แต่สิ่งเหล่านี้สามารถทำให้บุคคลหรือกลุ่มทำตามโดยไม่รู้ตัว และไม่ต้องมีการบังคับตัวอย่าง A. ยอมสละชีวิตของตนเองโดยการต่อสู้กับต่างชาติซึ่งมีความเชื่อและอุดมการณ์เพื่อพิทักษ์ความเชื่อและอุดมการณ์ของชาติของเขา

ในขณะที่นักคิดต่างๆ รวมถึง Lukes และพวก Frankfurt School พยายามที่จะหาหรือสร้างแนวทางในการวิเคราะห์ในเรื่องของอำนาจที่มีลักษณะที่เป็นสากลทั่วไป (general) ตลอดจนมีลักษณะที่ครอบคลุมเบ็ดเสร็จ (totality) คนอย่าง Michel Foucault กลับชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์อำนาจไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยการใช้แนวคิดแนวใดแต่เพียงอย่างเดียวและที่สำคัญไม่มีแนวคิดใดที่เป็นสากลหรือสามารถอธิบายในทุกๆ เรื่องราวได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง รัฐ ชนชั้น อุดมการณ์ ฯลฯ เนื่องจากในแต่ละส่วนของสังคมต่างก็มีลักษณะที่เฉพาะ (local) ของตัวเองอยู่ การใช้แนวคิดที่มีลักษณะที่มีความเป็นสากลและทั่วไปจะทำให้เกิดการละเลยลักษณะเฉพาะที่ในแต่ละ

⁷ Lukes, *Power: A Radical View*, pp. 21-25.

⁸ see David Couzens Hoy, “Power, Repression, Progress: Foucault, Lukes, and the Frankfurt School,” in *Foucault: A Critical Reader*, ed. David Couzens Hoy (Oxford: Basil Blackwell, 1987), pp. 123-147.

ละส่วนของสังคมมีอยู่ไป เนื่องจากจุดมุ่งหมายของแนวคิดที่มีความเป็นสากลและทั่วไปก็เพื่อที่จะสามารถอธิบายในทุกๆ เรื่องราวโดยไม่จำกัดด้วยเวลาและสถานที่ (time and space) อันนำมาซึ่งความต่อเนื่อง (continuity) ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งในงานแทบทุกชิ้นของ Foucault มักจะชี้ให้เห็นถึงความไม่ต่อเนื่อง (discontinuity) ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแนวคิดที่ใช้ในการจัดการกับความบ้าซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และในแต่ละช่วงเวลาจะมีลักษณะของตัวเองที่ไม่เหมือนกับช่วงเวลาอื่นใดใน *Madness and Civilization* หรือจะเป็นเรื่องการจัดการและควบคุมร่างกายของตัวเองโดยเฉพาะในเรื่องของ “เพศสภาพ” (sexuality) ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยใน *History of Sexuality* ทั้งสามเล่ม ฯลฯ การศึกษาของ Foucault ในเรื่องราวต่างๆ ที่ดูเหมือนว่าไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ในเรื่องอำนาจอย่างที่เราค้นเคย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ เพศ ความบ้า ระบบความรู้ ฯลฯ คงจะทำให้เราหันมาให้ความสนใจกับเรื่องราวต่างต่างรอบๆ ตัวที่มักจะถูกกีดกันหรือมองข้ามไป และการวิเคราะห์อำนาจก็ไม่เพียงแต่ให้ความสนใจแต่เรื่องของความชอบธรรมที่เกิดจากกฎหมายหรืออำนาจที่ปรากฏในโครงสร้างหรือสถาบันที่ชัดเจนเท่านั้น (สถาบันกษัตริย์ กองทัพ ชนชั้นทางเศรษฐกิจ ฯลฯ) อย่างที่ Foucault ระบุว่าไว้ “อำนาจดำรงอยู่ทุกแห่งหน นั้นไม่ใช่เพราะอำนาจได้รวมทุกอย่างเข้ามาไว้ แต่เพราะอำนาจมาจากทุกหนทุกแห่ง”⁹ อำนาจไม่ใช่สิ่งของหรือสินค้า (commodity) ที่บุคคล กลุ่มหรือชนชั้นใดจะสามารถหามาครอบครองกันได้ แต่อำนาจเป็นสิ่งที่มีความหมายที่คลุมเครืออยู่เสมออยู่ตลอดเวลา ปฏิบัติการแห่งอำนาจมีลักษณะคล้ายดังตาข่ายที่เป็นระบบ บังเจกตนเองก็ล้วนแต่เป็นผลสะท้อนแห่งอำนาจในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือแห่งอำนาจไปพร้อมๆ กัน¹⁰

Michel Foucault: บังเจกและอำนาจ

สำหรับ Foucault แล้วความตั้งใจหลักของเขาคงจะไม่ใช่การตอบคำถามว่า “อำนาจคืออะไร?” (what is power?) แต่สิ่งที่ Foucault พยายามแสดงให้เห็นในงานของเขาก็คือ “อำนาจนั้นปฏิบัติการอย่างไร?” (how is power exercised?)¹¹ คำถามว่า “อำนาจคืออะไร?” นั้นมัน

⁹ Michel Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, trans. Robert Hurley (Harmondsworth: Penguin, 1978), p. 93.

¹⁰ Michel Foucault, “Two Lectures,” in *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon (New York: Pantheon, 1981), p. 98.

¹¹ see Michel Foucault, “The Subject and Power,” in *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow (Great Britain: The Harvester Press, 1986), pp. 216-219.

ง่ายที่จะถามแต่มันค่อนข้างยากที่จะตอบให้สมบูรณ์ได้ แต่ละสำนักแต่นักคิดก็มีคำตอบที่ต่าง ๆ กันไป สำหรับ Foucault แล้วการให้คำจำกัดความกับ “อำนาจ” ของแต่ละสำนักก็นำไปสู่ความผิดพลาดที่เหมือนกัน เนื่องจากอำนาจในความเป็นจริงหมายถึงความสัมพันธ์ที่แตกต่างมากมาย ซึ่งมีทั้งระบบที่ง่ายตายและสลับซับซ้อน ลำดับชั้น ตลอดจนการผนึกประสานความสัมพันธ์ที่มากมายซับซ้อนไว้ด้วยกัน อันนำมาซึ่งปัญหามากมายที่พบในการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจ¹² ยิ่งไปกว่านั้น การพยายามให้คำจำกัดความเกี่ยวกับอำนาจยังนำไปสู่การตกอยู่ภายใต้การครอบงำของความสัมพันธ์ทางอำนาจไปด้วย Foucault เห็นว่าการพยายามที่จะทำการวิเคราะห์ในเรื่องอำนาจตกอยู่ภายใต้สำนักคิดใหญ่ ๆ สองสำนักคือพวก Marxist ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของการครอบงำและการต่อสู้ทางชนชั้น ตลอดจนเรื่องของรัฐและกลไกของรัฐและพวก liberal หรืออาจเรียกได้ว่าพวกที่เน้นโครงสร้างและสถาบันทางกฎหมายก็ได้

Foucault เองคิดว่าทั้ง Marxist และ liberal เองก็ไม่ได้มีอะไรที่แตกต่างกันนัก แนวคิดในการวิเคราะห์อำนาจของทั้งสองฝ่ายต่างก็ตั้งอยู่ในจุดที่เหมือนกันก็คือความคิดแบบเศรษฐกิจนิยม (economism) ในขณะที่พวก liberal ให้ความสำคัญกับเรื่องของสิทธิอันชอบธรรม (right) ในการถือครองอำนาจ นั่นคืออำนาจสามารถถ่ายโอน แลกเปลี่ยนกันได้ตามที่กฎหมายกำหนดไว้หรือการมอบอำนาจจากผู้หนึ่งไปอีกผู้หนึ่ง (พอมอบอำนาจให้ลูก) ตลอดจนพันธสัญญาที่ประชาชนมีต่อสังคม (สัญญาประชาคม) อำนาจในรูปแบบนี้ก็คงไม่ได้มีอะไรที่แตกต่างไปจากการถือครอง “สินค้า” ที่ทุกคนที่ครอบครองสามารถถ่ายโอน แลกเปลี่ยนกันได้ตามความต้องการ พวก Marxist ก็ให้ความสำคัญกับอำนาจในแง่ของหน้าที่ในทางเศรษฐกิจ (economic functionality) ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ทางการผลิตและความคิดในเรื่องของชนชั้นทางเศรษฐกิจอันเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของพลังในการผลิต (forces of production) ในแต่ละยุคสมัยที่แปรเปลี่ยนไป แนวคิดในการวิเคราะห์อำนาจของทั้งสองฝ่ายจึงวนเวียนอยู่ในเรื่องของการเมืองและเศรษฐกิจตลอดเวลา¹³ ตัว Foucault ไม่ได้คิดว่าอำนาจ (power, le pouvoir) ในรูปแบบนี้มีอยู่¹⁴ และสิ่งสะท้อนอำนาจในรูปแบบนี้ได้ก็คืออำนาจของกษัตริย์ซึ่งเราสามารถรู้ได้โดยง่ายว่าใครคือผู้ถือครองอำนาจนั้นอยู่และอำนาจนั้นจะถูกใช้อย่างไร Foucault เองก็ได้กล่าวว่าแม้จะได้มีการบั่นพระเศียรของกษัตริย์ไปแล้วในทางการเมือง แต่ในทางทฤษฎีการเมืองแล้วเรายังไม่ทำ ซึ่ง

¹² Foucault, “The Confession of the Flesh,” in *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, pp. 198-199.

¹³ Foucault, “Two Lectures,” , p. 88-89.

¹⁴ Foucault, “The Confession of the Flesh,” , p. 198.

ทุกวันนี้ก็ยังมีแต่คนพูดถึงเรื่องขององค์อธิปัตย์และอำนาจอธิปไตยอยู่ร่ำไป¹⁵ อย่างไรก็ตามมันนำมาซึ่งคำถามว่า ถ้าความคิดในเรื่องอำนาจที่ผ่านมาเป็นเรื่องที่ผิดพลาดแล้ว Foucault กำลังพยายามที่จะนำเสนอ “ทฤษฎี” อำนาจที่ดีกว่าหรือเปล่า? คำตอบก็คือไม่ใช่ สิ่งที่เขาได้กระทำก็คือการพยายามที่จะนำเสนอวิธีการวิเคราะห์อำนาจในทฤษฎีของเขาเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง หลีกเลี่ยงที่จะให้ความสำคัญกับอำนาจที่มีรูปแบบที่ชัดเจน เป็นระบบ อันเกิดจากกลไกหรือสถาบันบางอย่าง เช่น กษัตริย์ กองทัพ แต่ควรให้ความสำคัญกับอำนาจที่กระจายไปสู่รูปแบบหรือสถาบันต่างๆ เหล่านั้น ซึ่งอำนาจได้ข้ามผ่านขอบเขตของพรมแดนที่ระบบหรือสถาบันเหล่านั้นได้กำหนดหรือสร้างไว้ ปฏิบัติการแห่งอำนาจนั้นไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนแน่นอน

ประการที่สอง การวิเคราะห์อำนาจไม่ควรไปให้ความสำคัญกับเรื่องของความตั้งใจหรือการตัดสินใจในการใช้อำนาจ ซึ่งที่สุดก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นในเรื่องของการตั้งคำถามว่า ใครมีอำนาจแล้ว เขามีจุดมุ่งหมายอย่างไร? แต่สิ่งที่ควรสนใจก็คือ “ซบเจก” (subjects) ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากผลของปฏิบัติการแห่งอำนาจนั้น

ประการที่สาม อำนาจนั้นไม่ใช่สิ่งที่ใคร กลุ่ม ชนชั้นใดจะมีไว้และใช้ในการครอบงำบุคคล กลุ่ม ชนชั้นอื่นใด แต่อำนาจเป็นสิ่งที่หมุนเวียน โดยไม่มีใครที่สามารถที่จะระบุได้ว่าอยู่ที่ใดกันแน่ และมันก็ไม่สามารถถูกครอบครองโดยใครก็ตาม ประดุจว่าเป็นสินค้าหรือสิ่งที่มีคุณค่าที่ใครๆ ก็ตามสามารถยึดครองไว้ได้ แต่อำนาจนั้นมีอยู่อย่างกระจัดกระจายในสังคม คนในสังคมเองก็เป็นผลสะท้อนแห่งอำนาจไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ประการที่สี่ อย่างมัวแต่ให้ความสำคัญแต่เรื่องของศูนย์กลางแห่งอำนาจและขอบข่ายที่ศูนย์กลางแห่งอำนาจนั้นได้ขยายขอบเขตของมันออกไปสู่รากฐานของสังคม ตลอดจนผลิตซ้ำลงไปในองค์ประกอบแห่งสังคมนั้นๆ แต่ควรให้ความสนใจกับปลายทางแห่งอำนาจซึ่งดูแล้วอาจจะไม่มีความสำคัญใดๆ เลย แต่ถ้าดูอย่างละเอียดแล้วบริเวณนั้นก็มีความสัมพันธ์แห่งอำนาจ ประวัติศาสตร์ในรูปแบบของมันเองซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของครอบครัว การแพทย์ ฯลฯ กลไกในระดับจุลภาคของอำนาจ (the micro-mechanisms of power) เหล่านี้มีความสำคัญเสียยิ่งกว่ากลไกแห่งอำนาจในแบบที่เรารู้จักกันดีเสียอีก

ประการที่ห้า การใช้อำนาจเมื่อผ่านในระดับกลไกต่างๆ แล้ว มันจะสร้างความรู้ขึ้นรอบๆ เพื่อรองรับอำนาจนั้น สำหรับ Foucault แล้วเขาไม่คิดว่าอุดมการณ์จะมีความสำคัญในการ

---

¹⁵ Foucault, “Truth and Power,” *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, p. 121.

ดำรงอยู่ของอำนาจมากไปกว่าความรู้ที่ในรูปแบบต่างๆที่ถูกสร้างมาเพื่อให้อำนาจนั้นดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง อำนาจจึงไม่ได้มีแต่ด้านที่เป็นด้านลบแต่เพียงอย่างเดียว (กตชี ปราบปราม) แต่มีอีกด้านที่เป็นด้านบวกด้วย¹⁶

ลักษณะของอำนาจทั้งห้าประการที่กล่าวมาแล้วนั้น Foucault ได้เรียนรู้จากปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในยุโรปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงศตวรรษที่ 18 ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในทุกๆทางของยุโรปไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความคิด ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็คือการเกิดขึ้นของยุคภูมิธรรม (the Enlightenment) ในยุโรปนั่นเอง และมันก็คือสถานะที่มนุษย์(เชื่อว่าพวกเขา)ได้หลุดพ้นจากสภาพอันอ่อนแอทางปัญญาไปสู่ยุคที่เรื่องของเหตุผลได้กลายเป็นสิ่งที่สูงสุดในสังคม อย่างไรก็ตามการศึกษาของ Foucault ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรัฐบาล การกำเนิดขึ้นของคุก ประวัติศาสตร์ของเพศสภาพ เรื่องของความบ้า ฯลฯ น่าจะทำให้เราทำความเข้าใจกับเรื่องต่างๆเสียใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ฝากความหวังไว้กับ “เหตุผล” ซึ่งบางครั้งมันอาจจะนำพามนุษย์สู่หายนะก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามงานของ Foucault ไม่ใช่งานที่เป็นเรื่องของการต่อต้านเหตุผล แต่เป็นการชี้ให้เห็นถึงอีกด้านของเหตุผลซึ่งไม่ได้มีแต่ด้านที่งดงามเท่านั้น

ซัพเจก (subject) ในความหมายโดยทั่วไปนั้นหมายถึงองค์ประธานแห่งการกระทำ ในความหมายในทางปรัชญานั้น “มนุษย์” ถือเป็นองค์ประธานของประวัติศาสตร์ เป็นผู้สร้าง ผู้กำหนด และก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ การกระทำต่างๆ โดยมีสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองเป็นเสมือนเงื่อนไข โดยมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการกระทำ การความคิดดังกล่าวนี้เริ่มต้นมาอย่างน้อยที่สุดในศตวรรษที่ 18 อันเป็นยุคที่ความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า (God) ได้ถูกท้าทายอย่างรุนแรง พระผู้เป็นเจ้าซึ่งเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งเป็นคำตอบในทุกเรื่องราวกลับกลายเป็นสิ่งที่น่าสงสัย ในขณะที่ความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ได้แผ่กระจายเป็นวงกว้าง สิ่งประดิษฐ์และการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ในช่วงยุคสมัยดังกล่าวได้กลายเป็นตัวยืนยันถึงความสามารถที่มนุษย์มีอยู่และเป็นคำตอบสำหรับหลายๆสิ่งที่เคยมี แต่พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นที่จะสามารถให้คำตอบได้ ความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นรากฐานของความคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำต่อสังคมตะวันตกมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับ Foucault แล้วความเข้าใจที่เขามีต่อ “ซัพเจก” นั้นค่อนข้างจะแตกต่างจากนักคิดและนักปรัชญาคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Kant และ Hegel ซึ่งให้ความสำคัญกับด้านที่เป็นผู้กระทำการแต่เพียงอย่างเดียว Foucault ได้แสดงให้เห็นถึงอีกด้านซึ่งตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง โดย

¹⁶ Foucault, “Two Lectures,” , p. 96-102.

ที่เขาได้ให้ความหมาย “ซั้บเจก” ว่า มีทั้งส่วนที่ต้องยอมจำนนต่อบุคคลอื่นโดยการถูกควบคุม และต้องฟังฟัง และอีกส่วนที่สามารถสร้างเอกลักษณ์ให้ตัวเองได้โดยอาศัยจิตสำนึกและความรู้ที่เกี่ยวกับตัวเอง (self-knowledge)¹⁷

Foucault ได้แบ่งรูปแบบซั้บเจกออกเป็น 3 ประเภท

ประเภทแรกคือซั้บเจกในรูปแบบที่ Paul Rabinow เรียกว่า “การจำแนกประเภททางวิทยาศาสตร์ (scientific classification)”¹⁸ อันเกิดจากการทำให้มนุษย์มีบทบาทขึ้นใน “ศาสตร์” (sciences) ต่าง ๆ กัน อาทิ การเป็นซั้บเจกที่พูด (the speaking subject) ในปริมณฑลของการพูดและภาษาของสาขาวิชาภาษาศาสตร์ หรือ การเป็นซั้บเจกที่ผลิต (the productive subject) ในปริมณฑลของการผลิต ของการวิเคราะห์ด้านความมั่งคั่งและทางด้านเศรษฐศาสตร์ หรือกระทั่งในเรื่องของการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นใดในการศึกษาประวัติศาสตร์ทางธรรมชาติ (natural history) และการศึกษาทางด้านชีววิทยา (biology)¹⁹ ในงานของเขาที่กล่าวถึงซั้บเจกในรูปแบบนี้ก็คือนี่คือ The Order of Things และ The Archaeology of Knowledge อาจจะถูกกล่าวได้ตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นั้น “มนุษย์” ได้ดำรงความเป็นตัวตนอยู่ในขอบข่ายของสาขาวิชาต่าง ๆ สถานภาพของมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ ได้ถูกรองรับไว้ด้วย “ศาสตร์” เช่น เราเชื่อว่าเราสามารถเข้าใจว่าเหตุใดมนุษย์จึงมีพฤติกรรมก้าวร้าวหรือสุภาพอ่อนโยนด้วยวิชาจิตวิทยา หรือ การอธิบายองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์ไม่ว่าจะเป็น เซลล์ เลือด อวัยวะภายใน กระดูก ส่วนที่เป็นผิวหนัง ฯลฯ ได้ด้านวิชาชีววิทยา เป็นต้น ในขณะที่พัฒนาการขององค์ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ นั้นวันมีแต่จะเพิ่มมากขึ้น ลักษณะความเข้าใจที่มีต่อ “มนุษย์” ก็ยิ่งเพิ่มความสลับซับซ้อนมากขึ้นทุกที จากโบราณกาลที่มนุษย์เป็นเพียง “สิ่ง” (object) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหมือนกับสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมด[มาสู่ความคิดที่ว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากลิงบางพันธุ์]มนุษย์ได้เปลี่ยนสถานภาพมาเป็นองค์ประธาน(subject)ผู้ให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนกลายเป็นเป้าหมายในการศึกษา (object of knowledge) ของมนุษย์ด้วยกันเองในที่สุด ใน The Order of Things นั้น Foucault ได้ศึกษาถึงระบบทางตรรกและชุดของความคิดในการใช้ภาษาที่ก่อให้เกิดแบบแผนของระบบความรู้ (episteme) ของวิชาเศรษฐศาสตร์ (Economics) ชีววิทยา (Biology) และภาษาศาสตร์ (Philology) นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17-19 ซึ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในระบบทางตรรกและชุดของความคิดในแต่ละสมัย แบบแผนของระบบ

¹⁷ Foucault, “The Subject and Power,” , p. 212.

¹⁸ See Paul Rabinow, “Introduction,” in *The Foucault Reader*, ed. Paul Rabinow (Harmondsworth: Penguin, 1984) , pp. 8-9.

¹⁹ Foucault, “The Subject and Power,” , p. 208.

ความรู้ของวิชาเหล่านั้นก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สรุปลึคือความรู้ของมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการค้นพบความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติแต่มันเกิดจากการค้นพบใหม่ๆในระบบทางตรรกและชุดทางความคิดของมนุษย์เอง²⁰

ประเภทที่สอง เป็นรูปแบบซับซ้อนที่เกิดจากสิ่งที่ Foucault เรียกว่า “ปฏิบัติการแบ่งประเภท” (dividing practices) อันปรากฏอยู่ในงานช่วงต้นๆของเขาคือ *Madness and Civilization* และ *The Birth of the Clinic* รวมถึงงานในระยะหลังอย่าง *Discipline and Punish* ซับเจกในประเภทนี้ได้ตกเป็นเป้าหมายของกระบวนการแบ่งประเภทที่เกิดขึ้นภายในตัวของเขาเองและเกิดขึ้นจากผู้อื่น ปฏิบัติการแบ่งประเภททำให้เกิดการแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นสองรูปแบบเสมอ เช่น คนบ้ากับคนปกติ คนป่วยกับคนที่มีสุขภาพดี หรือผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายกับอาชญากร²¹ ตัวอย่างเช่น ใน *Madness and Civilization* นั้น Foucault ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของคนปกติและคนบ้า โดยแบ่งแยกจาก “เหตุผล” (reason) - รายละเอียดจะกล่าวในช่วงของ “ว่าด้วยความบ้า” ต่อไป

ประเภทที่สาม เป็นรูปแบบซับซ้อนที่ปรากฏในผลงานช่วงสุดท้ายของชีวิตของ Foucault ก็คือ ผลงานชุด *The History of Sexuality* ทั้งสามเล่ม รวมทั้งงานอย่าง *Discipline and Punish* ด้วย ซับเจกในรูปแบบนี้ Paul Rabinow ได้เรียกว่า “subjectification”²² อันเป็นกระบวนการที่มนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงตัวเองให้กลายเป็น ‘ซับซ้อน’ ไปด้วยตัวของมนุษย์เอง ลักษณะที่ชัดเจนก็คือ การกระทำในฐานะผู้กระทำ (action) ของมนุษย์แต่ละคนมากกว่าการที่เขาจะต้องถูกกระทำจากผู้อื่น ในที่สุดก็นำมาซึ่งการที่ผู้กระทำก็คือผู้ที่ถูกกระทำไปพร้อมๆกัน อาจกล่าวได้ว่าซับซ้อนประเภทที่ สามนี้เป็นการผสมผสานซับซ้อนในสองรูปแบบแรกเข้าด้วยกันคือ ในขณะที่เทคนิคของการปฏิบัติการกับคนบ้า ด้วยการใช้เทคนิคที่ให้อุคนบ้าอื่นๆ ซึ่งเสมือนกับการดูกระจกเงาอันเป็นการกดดันมาจากคนอื่นๆ หรือเป็นการปฏิบัติเพื่อคนอื่น แต่การเป็นซับซ้อนในรูปแบบนี้เป็นการปฏิบัติเพื่อตนเอง โดยมีได้มีใครมาบีบบังคับ นอกจากนี้การปฏิบัติเพื่อเป็นซับซ้อนในรูปแบบนี้ยังได้รับการยอมรับจากการเป็นซับซ้อนในรูปแบบของ “การจำแนกประเภททางวิทยาศาสตร์” ทั้งนี้เพราะการทำตัวเองให้เป็นซับซ้อนด้วยตัวเองมีความสัมพันธ์กับความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นโดยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (human sciences) ความรู้และความจริงที่ถูกผลิตขึ้นมาจะเป็นตัวชี้ว่าการเป็น

²⁰ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, trans. R. D. Laing (Great Britain: Tavistock, 1980), p. 344-387.

²¹ Rabinow, “Introduction,” p.11.

ซับซ้อนประเภทนี้นำมาซึ่งอะไรบ้าง²³ เช่น การออกกำลังกายนั้นจะนำมาซึ่งร่างกายที่แข็งแรง การไม่ดื่มสุราเพราะจะทำให้สามารถเป็นโรคตับแข็งได้ หรือการต้องรู้จักควบคุมความต้องการทางเพศไว้ในระดับที่เหมาะสมมีเช่นนั้นจะทำให้ร่างกายอ่อนแอและนำมาซึ่งโรคร้ายในที่สุด จากตัวอย่างทั้งสามมนุษย์อยู่ในฐานะของการเป็นผู้ควบคุมตัวเองโดยรองรับด้วยข้อมูลจากศาสตร์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการแพทย์) โดยไม่ต้องมีผู้ใดมาบังคับ อย่างที่ Foucault ได้ชี้ให้เห็นว่า มันเป็นเกมส์แห่งสัจจะ “the games of truth” ที่ทำให้มนุษย์เห็นว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด หรือ เป็นสิ่งที่สามารถคิดหรือกระทำได้ โดยผ่านประสบการณ์ที่เขาได้เรียนรู้มาและยอมรับมันโดยธรรมชาติของเขาเองว่าเมื่อใดเขาจึงเป็นผู้เจ็บป่วย(หรือผิดปกติ) เขาจะเป็นผู้ลงโทษตัวของเขาเองราวกับว่าเขาเป็นเป็นผู้ก่ออาชญากรรม เกมส์แห่งสัจจะทำให้มนุษย์มองตัวเองว่าเป็นเหล่าปัจเจกชนผู้ดำรงตนอยู่ในกิเลสตัณหา “desiring individuals”²⁴ ซึ่งสามารถเยียวยาแก้ไขได้โดยการควบคุมตนเองด้วยระเบียบหรือแบบแผนเสมือนอย่างวิชาชีพที่บำเพ็ญตนอยู่ในทุกขกิริยา Foucault การกระทำแบบนี้ว่าเป็น “ศิลปะแห่งการดำรงอยู่” (arts of existence) โดยอาศัยเทคนิคต่างๆในการจัดการกับตัวตนของเขาเอง (techniques of the self) เมื่อเขาเห็นว่าการกระทำหรือความคิดใดๆได้กลายเป็นปัญหาไปเสียแล้ว (problematization)²⁵ การดูแลและจัดการกับตนเองได้ถูกผนวกเข้ากับการศึกษา การแพทย์ ศาสนา ฯลฯ ในสังคมทุกวันนี้ โดยเฉพาะในสังคมตะวันตกที่มีความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นเจ้าของทุกหนทุกแห่ง การกระทำใด ๆ ก็ย่อมอยู่ภายใต้สายตาของพระองค์ มนุษย์แต่ละคนจึงต้องควบคุมความประพฤติของตนเองมิให้การกระทำของพวกเขาต้องทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในห้วงแห่งบาป อย่างไรก็ตามเมื่อพวกเขาเกิดได้กระทำบาปขึ้นมา พวกเขาสามารถไปสารภาพบาปต่อพระเจ้า ทำให้ในสังคมตะวันตกมีอีกอำนาจที่ไม่สามารถมองข้ามไปได้ คือ อำนาจของพระเจ้า (pastoral power) ซึ่งสามารถก้าวล่วงเข้าไปสู่อำณาเขตส่วนบุคคล (private) ที่แม้แต่อำนาจของเจ้าก็ไม่สามารถเข้าไปถึงได้ เนื่องจากในสังคมแบบคริสตนั้น คนธรรมดาก็สามารถที่จะเล่าเรื่องส่วนตัวที่ต้องการที่จะปกปิดให้พระเจ้าฟังได้ โดยไม่ต้องกลัวว่าพระนั้นจะนำเรื่องนั้นไปเปิดเผยต่อได้ เรื่องที่วาก็เช่น เรื่องเพศ เป็นต้น

ในช่วงศตวรรษที่ 18 การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรได้ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาเรื่องระบบการเงิน การขยายตัวของเกษตรกร เป็นต้น และด้วยเหตุนี้เอง

²³ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, การวิเคราะห์ซับซ้อน (Subject): ทฤษฎีที่ไร้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก, (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 15.

²⁴ Michel Foucault, The History of Sexuality. Volume II: The Use of Pleasure, trans. Robert Hurley (Harmondsworth: Penguin, 1985), pp. 7-8.

²⁵ Ibid., pp. 10-11.

แนวความคิดในเรื่องศิลปะแห่งการปกครองจึงได้เริ่มต้นบทบาทของมันโดยผ่านสิ่ง ที่เรียกว่า “รัฐบาล” (government) โดยที่ “รัฐบาล” ในความหมายของนี้ไม่ใช่รัฐบาล ในความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไป -ซึ่งหมายถึงฝ่ายบริหารที่มีหน้าที่ในการบริหาร จัดการในกิจการต่างๆของรัฐ หรือก็คือหนึ่งในองค์ประกอบของรัฐ อันประกอบด้วย ประชากร ดินแดน อำนาจอธิปไตยและ รัฐบาล- Foucault เองได้นำเอางานเขียนของ Guillaume de La Perriere มาใช้ในการอธิบายดังนี้ “รัฐบาลก็คือการกำหนด จัดการในสิ่งต่างๆอย่างถูกต้องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เหมาะสม”²⁶ คำว่า “สิ่งต่างๆ” ในความหมายของ La Perriere หมายถึงมนุษย์และสิ่งที่มีความสัมพันธ์อย่าง ใกล้ชิดกับมนุษย์ เช่น ธรรมเนียมประเพณี นิสัยใจคอ วิถีทางในการคิดและปฏิบัติตัว โดยที่เขา ได้เปรียบเทียบว่าการเป็นรัฐบาลก็เหมือนกับการควบคุมเรือให้เดินทางไปยังที่ต่างๆ ผู้ควบคุม เรือจะต้องดูแลเรือ ลูกเรือ และสินค้าต่างๆ ตลอดจนต้องรู้และเข้าใจในทิศทางลม เกาะแก่งหิน โสโครก ลมพายุ รวมกระทั่งกิจกรรมและความสัมพันธ์ต่างๆ ของลูกเรือทั้งหลายเพื่อให้เรือนั้น สามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทางอย่างปลอดภัย²⁷ ดังนั้นความสำคัญของศิลปะแห่งการ ปกครองจึงมิใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องแค่ดินแดนหรือประชาชนที่อาศัยในรัฐเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของ ความสมบูรณ์พูนสุขของบรรดาสมาชิกในสังคมนั้น เช่นเดียวกับหัวหน้าครอบครัวที่ต้องตื่นก่อน และเข้านอนทีหลัง เพื่อที่จะดูแลความเป็นไปต่างๆของบรรดาสมาชิกในครอบครัวนับตั้งแต่ เรื่องเกิดจนกระทั่งเรื่องตาย จะว่าไปแล้วความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าและอาณาเขตของพระองค์ก็ เป็นเพียงเรื่องหนึ่งในความสัมพันธ์อันหลากหลายในสังคมนั้นเอง²⁸

สำหรับเรื่อง “ศิลปะแห่งการปกครอง” นั้นเป็นความพยายามที่จะแสวงหาคำตอบใหม่ ที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ Machiavelli ได้นำเสนอในงานที่ชื่อว่า The Prince ซึ่งให้ความสำคัญกับอาณาเขตของเจ้า (principality) โดยที่ความสัมพันธ์ของเจ้ากับอาณาเขตของพระองค์ เป็นความสัมพันธ์ภายนอก (externality) และความสัมพันธ์เดี่ยว (singularity) เป้าหมายของ เจ้าก็คือการใช้อำนาจที่มีอยู่เพื่อปกป้องรักษาอาณาจักรของตนเองไว้ อย่างไรก็ตามการ พิจารณาแต่ในแง่ของเจ้ากับอาณาจักรของพระองค์แต่เพียงอย่างเดียวนำมาซึ่งการขาดความต่อ เนื่องของอำนาจ ในขณะที่ศิลปะแห่งการปกครองกับแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในสังคม อันหลากหลายรูปแบบ (plurality) ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแค่เรื่องของเจ้ากับอาณาเขตเท่านั้น ตัวอย่าง ตั้งแต่เรื่องเกิดจนกระทั่งเรื่องตาย จะว่าไปแล้วความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าและอาณาเขตของพระ

²⁶ Michel Foucault, “Governmentality,” in *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, ed. Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (London: Hvester Wheatsheaf, 1991), p. 93.

²⁷ Ibid., pp. 93-94.

²⁸ Ibid.

องค์ก็เป็นเพียงเรื่องหนึ่งในความสัมพันธ์อันหลากหลายในสังคมนั่นเอง²⁹ เช่น การปกครองของหัวหน้าครอบครัว การปกครองของครูกับลูกศิษย์ การปกครองของแม่อธิการในคอนแวนท์ ระเบียบข้อบังคับทางศาสนา ฯลฯ ในขณะที่ La Mothe Le Vayer ได้ให้ความเห็นที่คล้าย ๆ กันว่า รูปแบบของการปกครองมีอยู่ด้วยกันในสามลักษณะคือ ประการแรกเป็นเรื่องของการปกครองตนเอง (self-government) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของศีลธรรม ประการต่อมาเป็นเรื่องของการปกครองครอบครัวซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของเศรษฐกิจ ประการสุดท้ายเป็นเรื่องของศาสตร์แห่งการปกครองรัฐซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของการเมือง โดยที่ศิลปะแห่งการปกครองได้เชื่อมโยงการปกครองทั้งสามลักษณะเข้าไว้ด้วยกันอย่างใกล้ชิด³⁰ อันนำมาซึ่งความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องทั้งจากบนลงล่างและจากล่างสู่บน นั่นคือผู้ที่ปกครองรัฐต้องรู้จักที่จะปกครองตัวของเขา ตลอดจนสมบัติต่าง ๆ ที่เป็นของเขาเสียก่อน หลังจากนั้นจึงจะสามารถทำหน้าที่ในการปกครองรัฐให้ประสบความสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันหัวหน้าครอบครัวก็ต้องจัดการดูแลตัวของเขาและครอบครัวของเขาให้ดีด้วยเช่นกัน เสมือนดังตัวผู้ปกครองที่ได้ทำสำเร็จมาแล้วในระดับของรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการปกครองรัฐก็ไม่ได้แตกต่างไปจากการปกครองครอบครัวเท่าไร ศิลปะแห่งการปกครองจึงเป็นการเชื่อมโยงการปกครองตั้งแต่ในระดับของปัจเจกบุคคลในระดับครอบครัวอันเป็นจุดกำเนิดของ “ตำรวจ” (police) ไปจนถึงตัวของผู้ปกครองในระดับของรัฐที่อาศัยการจัดการในทางเศรษฐศาสตร์ (economy) ในการสอดส่องดูความเป็นอยู่ของคนในสังคมเสมือนกับหัวหน้าครอบครัวที่คอยดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวอย่างใกล้ชิดนั่นเอง³¹

Foucault ได้ชี้ให้เห็นว่าศิลปะแห่งการปกครองไม่ได้เป็นรูปแบบที่มีอยู่แต่ในความคิดเท่านั้น แต่มันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงทางการเมืองโดยเชื่อมโยงอยู่กับการพัฒนาของวิชาสถิติ (statistics) ซึ่งมีความหมายถึงความรู้ที่เกี่ยวกับรัฐ (the science of the state) ที่มีการพัฒนามาตั้งแต่ตอนปลายของศตวรรษที่ 16 และทวีความสำคัญขึ้นอย่างมากในศตวรรษที่ 17³² ความรู้ในทางสถิตินั้นทำให้สามารถเข้าใจและเตรียมการในการกับสิ่งต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นหรือกำลังจะเกิดขึ้นได้ โดยข้อมูลที่ได้มาก็เช่น อัตราการเกิด อัตราการป่วย อัตราการตายของคนในสังคม และในช่วงศตวรรษที่ 18 ปัญหาอันสืบเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรศิลปะแห่งการปกครองจึงได้ขยายบทบาทของมันอย่างเต็มที่ ในขณะที่รูปแบบของครอบครัว (model of family) ไม่สามารถที่จะตอบปัญหาในเรื่องของ การเกิด การตาย การเจ็บป่วย แรงงาน ความมั่งคั่งได้ การ

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., p. 91.

³¹ Ibid., pp. 91-92.

³² Ibid., p. 96.

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ระดับที่ลึกลงสู่เรื่องของรายละเอียด สภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่ประกอบไปด้วยสามสิ่งที่ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้คือ อำนาจอธิปไตย-ระเบียบวินัย-รัฐบาล ซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญอยู่ที่เรื่องของประชากรและระบบที่สำคัญของโลกในเรื่องของความมั่นคง และทั้งหมดนี้ก็คือการแสดงให้เห็นถึงเทคนิคและวิธีการที่รัฐบาลสามารถที่จะเข้าแทรกแซงในปริมณฑลแห่งความเป็นจริงได้นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 มาจนถึงปัจจุบัน ภายใต้ขบวนการแห่งรัฐบาล ประชากร และเศรษฐศาสตร์การเมือง³⁷ สรุปลึ้นคือมันไม่ได้เป็นเรื่องของการที่รัฐจะเข้ามาเป็นผู้ครอบงำสังคมทั้งหมดแต่มันเป็นเรื่องของกระบวนการที่รัฐได้แปรสภาพมาเป็นรัฐบาล (governmentalization of the state) โดยผ่านเทคนิค วิธีการ และความรู้³⁸

ประเด็นที่สำคัญที่สุดในการวิเคราะห์เรื่องอำนาจก็คือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างองค์อธิปัตย์และบรรดาไพร่ฟ้า (the sovereign-subject relation) โดยเฉพาะในงานของพวกทฤษฎีสัญญาประชาคมในศตวรรษที่ 18 ไม่ว่าจะเป็น Hobbes, Locke หรือ Rousseau องค์อธิปัตย์เป็นได้ทั้งคน ๆ เดียวและคนทุกคนในรัฐ อำนาจอธิปัตย์คืออำนาจที่สูงสุดเด็ดขาดและไม่อาจที่จะผิดพลาดได้ ความคิดพื้นฐานของพวกทฤษฎีสัญญาประชาคมก็คือในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์อยู่อย่างยากลำบาก การเข้ามาอยู่ในรัฐก็เพื่อแก้ปัญหาคายากลำบากของมนุษย์นั่นเอง และเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นนี้เองมนุษย์ต้องยอมมอบสิทธิตามธรรมชาติที่แต่ละคนมีให้แก่องค์อธิปัตย์ เพื่อที่องค์อธิปัตย์จะสามารถมีอำนาจในการที่จะคุ้มครองดูแลพวกเขา (ไพร่ฟ้า) ให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้ แม้ว่าในความคิดของ Rousseau ประชาชนแต่ละคนคือเจ้าของอำนาจอธิปไตยก็ตาม (แต่ละคนคือส่วนหนึ่งของการประกอบเข้าเป็นองค์อธิปัตย์ เพียงแต่ว่าพวกเขาจะเลือกตัวแทนขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ใช้อำนาจอธิปไตยนั้น) แต่ก็ยังไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าตัวองค์อธิปัตย์ในสมัยนั้นก็คือกษัตริย์นั่นเอง และอำนาจของกษัตริย์ก็คือการออกกฎหมายและการมีกำลังทางทหารในมือ ในสังคมเช่นนี้ประชาชนในสังคมสามารถรู้ได้อย่างชัดเจนว่าอำนาจนั้นอยู่ที่ไหนและอยู่ในมือของผู้ใด ความชัดเจนนั้นก็คือเมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้น ตัวผู้กระทำผิดนั้นถือได้ว่าเป็นผู้ที่กำลังล่วงละเมิดต่ออำนาจขององค์อธิปัตย์ การลงโทษต่อผู้ที่กระทำผิดในที่สาธารณะก็เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจที่องค์อธิปัตย์มีให้บรรดาประชาชนเห็นนั่นเอง อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะได้รับการโห่ร้องชื่นชมจากบรรดาคนที่เห็นด้วยกับการลงโทษนั้นแต่ผลลบลก็คือการประท้วงและต่อต้านจากผู้ที่ไม่เห็นด้วย³⁹ สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นแทนที่จะเป็นผลดีต่อองค์อธิปัตย์กลับ

³⁷ Ibid., p. 102.

³⁸ Ibid., pp. 103-104.

³⁹ See Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of Prison*, trans. Alan Sheridan (New York: Vintage, 1979), p. 61.

กลายเป็นว่าเป็นการเชิดชูต่ออาชญากรรม⁴⁰ และเลือดที่หลังรินจากผู้ที่ถูกลงโทษนั้นเป็นบทเรียนให้ประชาชนเห็นว่า “การล้างแค้นจะเกิดขึ้นก็แต่เพียงด้วยเลือดเท่านั้น”⁴¹

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 อันเนื่องจากการเถลิงอำนาจของพวกปฏิรูปที่มีความคิดมนุษยนิยมได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนครั้งสำคัญสำหรับรูปแบบการลงโทษผู้ที่ทำความผิด พวกปฏิรูปเห็นว่าการลงโทษตามรูปแบบของฟิวด์ลเป็นการกระทำที่ทารุณโหดร้าย นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองและเป็นผลเสียสำหรับผู้ที่ได้ลงโทษ ประชาชนที่เฝ้าชมการลงโทษในที่สาธารณะอาจที่จะเกิดความไม่พอใจถ้าเห็นว่าผู้ที่ถูกลงโทษนั้นไม่มีความผิด อันอาจจะนำมาซึ่งการจลาจล การประท้วง และการล้างแค้นจากคนเหล่านี้ ที่สำคัญที่สุดการลงโทษด้วยการทารุณต่อผู้ที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดไม่ว่าจะด้วยการเขียนตี การตัดคอ ฯลฯ นั้นทำให้เขาเหล่านั้นเหมือนกับไม่ใช่มนุษย์ด้วยกัน นอกจากนั้นอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากทฤษฎีสัญญาประชาคม (the social contract theory) ได้เปลี่ยนแปลงให้สังคมโดยรวมเป็นผู้ที่เสียหายจากการที่มีบุคคลหรือกลุ่มใดล่วงละเมิดต่อกฎ ข้อบังคับของสังคม ผู้ที่กระทำความผิดนั้นต้องได้รับการลงโทษแต่ไม่ใช่ด้วยการทรมานที่โหดร้าย แต่ด้วยวิธีการที่โปร่งใสต่อผู้กระทำความผิดนั้น⁴² ในขณะที่เทคนิคการลงโทษในยุคฟิวด์ลเน้นไปที่การกระทำที่มีผลต่อร่างกาย (body) โดยตรง เทคนิคการลงโทษที่เกิดขึ้นใหม่กลับหันไปให้ความสนใจการเรื่องของจิตใจวิญญาณ (soul) แทน การควบคุมหรือทำให้ร่างกายเกิดการยินยอมสามารถกระทำได้โดยผ่านการควบคุมทางด้านความคิด⁴³ สำหรับผู้กระทำความผิดแล้วเทคนิคการลงโทษรูปแบบใหม่ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกละอายใจในใจพวกเขาเหล่านั้น ทำให้พวกเขารู้จักที่จะปรับเปลี่ยนและควบคุมความปรารถนาที่เกิดขึ้นไม่ให้กลายเป็นการล่วงละเมิดต่อสังคม อันหมายถึงการที่พวกเขาจะต้องสูญเสียเสรีภาพ ศักดิ์ศรี หรือกระทั่งชีวิตของพวกเขาเอง⁴⁴ การลงโทษรูปแบบใหม่นั้นนอกจากจะมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลแล้ว ที่สำคัญมันไม่ใช่วิธีการที่เป็นการล่วงละเมิดต่อความเป็นมนุษย์ของผู้ที่ถูกลงโทษ นอกจากนั้นผู้ที่กระทำความผิดได้ชดใช้ความผิดที่พวกเขาได้กระทำต่อสังคมด้วยการเป็นแรงงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนน คูคลอง ตลอดจนจนสถานสาธารณสถานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม การลงโทษนอกจากจะเป็นการสร้างผลกำไรให้เกิดแก่สังคมด้วยแรงงานของผู้ที่ถูกลงโทษแล้ว ที่สำคัญกว่านั้นหมายถึงการอบรม ชัดเกล้าทางศีลธรรมให้เกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ได้กระทำความผิดด้วยการ

⁴⁰ Ibid., p. 68.

⁴¹ Ibid., p. 73.

⁴² Ibid., p. 104-105.

⁴³ Ibid., p. 102-103.

⁴⁴ Ibid., p. 107.

ให้ความรู้แก่พวกเขา⁴⁵ การลงโทษที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะจึงไม่ใช่ความกลัวที่การจากการลงโทษต่อร่างกาย แต่เป็นการเปิดหนังสือให้แก่พวกเขาอ่าน⁴⁶

สัญลักษณ์แห่งการลงโทษรูปแบบใหม่ที่ชัดเจนก็คือการกำเนิดขึ้นของ “คุก” (prison) ซึ่งเพิ่งจะมีในตอนกลางของศตวรรษที่ 18 นี้เอง โดยเริ่มพัฒนาจากสถานดัดนิสัยด้วยการให้ทำงานของพวก Dutch และคุกในรูปแบบของอังกฤษ

วาทกรรม อำนาจ/ความรู้

วาทกรรม (discourse) คืออะไร? - ในที่นี้จะนำเสนอแต่เพียง “วาทกรรม” ในความหมายของ Foucault เท่านั้น ดังนั้นเมื่อมีการกล่าวถึง “วาทกรรม” ในงานชิ้นนี้ขอให้เข้าใจว่าไม่ใช่ “วาทกรรม” ในความหมายของคนอื่นใด - ธเนศ วงศ์ยานนาวา ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “. . . ภายใต้อธิบายวิธีการจัดการที่เกี่ยวกับความจริงนี้มีกลไกที่จะทำให้สามารถแยกแยะได้ว่าประโยคความรู้ใดถูก ประโยคความรู้ใดผิด ลักษณะของกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ผลิตประโยคความรู้ชุดหนึ่งที่จัดกลุ่มผิดกลุ่มถูกไว้ได้นั้นเรียกว่า “ดีสคอร์ตส์” (discourse) คุณลักษณะที่มีเอกภาพของดีสคอร์ตส์นี้มิได้ขึ้นอยู่กับความหมายหรือความตั้งใจของผู้ใช้ภาษาแต่ประการใด แต่ขึ้นอยู่กับระบบตรรกภายในดีสคอร์ตส์นั่นเอง . . .”⁴⁷ ส่วน ธงชัย วินิจจะกูล ได้ให้ความหมายว่า “. . . ชุดของการสื่อความและภาษาในสังคมนั้นๆ เป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ประสานกับความเข้าใจในสถานการณ์เฉพาะ จนกระทั่งทำให้เราสามารถแสดงออกและรับรู้ได้อย่างรู้ภาษา คือ พูดรู้เรื่อง ฟังเข้าใจได้ สื่อสารกันได้ จึงเรียกรวมๆว่า “ความเป็นไปได้ที่จะเกิดความรู้” . . . ทำให้เราสามารถแยกแยะว่า อะไรถูก/ผิด ควร/ไม่ควร และคือรากฐานที่ลึกที่สุดกับเป็นบริบทอันดับแรกของการพูด คิด เข้าใจ และความรู้ทั้งหมด⁴⁸ ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้ความหมาย “วาทกรรม” ไว้ว่า “คือ การโยนโยนข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุดเป็นข้อเท็จจริงทุกด้านที่สังคมนั้นรู้ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ฯลฯ เป็นองค์ความรู้ของสังคม วาทกรรม

⁴⁵ Ibid., p. 109.

⁴⁶ Ibid., p. 111.

⁴⁷ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, หน้า 19.

⁴⁸ ธงชัย วินิจจะกูล, วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วานวิทยา(Genealogy),

(กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534) , หน้า 25-26.

เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเหมือนองค์ความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น คนทุกคนตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมหนึ่ง ๆ ทั้งสิ้น เพราะโลกภายนอกมันสัมพันธ์กันแบบนี้ เราจึงควรมีสถานะอย่างนี้”⁴⁹

จากความหมาย “วาทกรรม” ของนักวิชาการทั้งสามท่านจะพบว่า “วาทกรรม” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดระหว่างระบบความรู้ในสังคมหนึ่ง ๆ กับอำนาจในการที่จะตัดสินว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด อันนำมาซึ่งความเข้าใจหรือไม่เข้าใจที่คนในสังคมมีต่อการกระทำ พฤติกรรม ความคิด การใช้ชีวิต ที่แต่ละสังคมจะมีความแตกต่างกันไป โดยเฉพาะในความหมายของนิติดูจะมีความใกล้เคียงกับ Foucault มากที่สุด วาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ [ซึ่ง Foucault ก็ไม่ได้อธิบายการก่อตัวของมันไว้] และมนุษย์ทุกคนก็ล้วนแล้วแต่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมไม่อันใดก็อันหนึ่งทั้งสิ้น อาจจะมีคำถามว่าแล้วจะมีทางหรือไม่ที่มนุษย์จะสามารถหลุดพ้นจากการครอบงำของวาทกรรม? คำตอบก็คือ “ไม่” เพราะแม้แต่ร่างกายของมนุษย์เองก็เป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของวาทกรรม มนุษย์ได้กลายเป็น “ซบเจก” ของระบบความรู้ต่าง ๆ และมนุษย์ด้วยกันเอง สิ่งที่สำคัญที่สุดการกลายเป็นซบเจกที่เกิดจากตัวของเจ้าของร่างกายเอง

วาทกรรม อำนาจและความรู้เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ดังคำอธิบายของ Foucault ที่ว่า “วาทกรรมมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่แสดง(หรือซ่อน)ความปรารถนา แต่ยังเป็นวัตถุแห่งปรารถนานั้นด้วย และดังที่ประวัติศาสตร์ได้สอนเราไว้ เมื่อวาทกรรมมิใช่สิ่งที่เพียงแปลความการต่อสู้หรือระบบของการครอบงำ แต่การต่อสู้นั้นเป็นไปโดยและเพื่อวาทกรรมนั่นเอง วาทกรรม(จึง)คืออำนาจที่จะต้องถูกยึดกุม”⁵⁰ สำหรับ Foucault แล้ว คำกล่าวของ Francis Bacon ที่ว่า “ความรู้คืออำนาจ” (Knowledge is power) - คำกล่าวที่ว่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 18 ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการคำนวณทางคณิตศาสตร์ การพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก่อให้เกิดอำนาจที่มนุษย์สามารถที่จะเอาชนะธรรมชาติได้ และแน่นอนผู้ที่สามารถครอบครองความรู้ได้นั้นผู้นั้นก็คือผู้ที่มีอำนาจ- นั่นไม่ใช่สิ่งที่พวกเขาจะต้องให้ความสนใจอีกต่อไป อำนาจไม่ได้เป็นหนึ่งในเงื่อนไขของความรู้อย่างที่เคยเข้าใจ แต่ควรยอมรับว่าอำนาจนั่นเองที่สร้างความรู้ขึ้นมา ทั้งอำนาจและความรู้ต่างก็สอดแสดงให้เห็นถึงอีกฝ่ายหนึ่ง [เครื่องหมาย (/) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของอำนาจและความรู้ซึ่งแนบ

⁴⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “จดหมายตอบ,” รัฐศาสตร์สาร 14 (กันยายน 2531-เมษายน 2532) : 326.

⁵⁰ Michel Foucault, “The Order of Discourse,” in Language and Politics, ed. Michael J. Shepiro (New York: New York University Press, 1984) , p. 110. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “เทววิทยาแห่งวาทกรรม: ทำความเข้าใจอำนาจแห่งวาทกรรม ด้วย นารายณ์ลึบปาง,” สมุดสังคมศาสตร์ 12 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2533) : 179.

แน่นอนแทบจะเป็นเนื้อเดียวกัน) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอำนาจ/ความรู้ไม่ควรที่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเป็นองค์ประธานแห่งความรู้ที่มีความสัมพันธ์ที่เป็นอิสระและไม่เป็นอิสระจากระบบอำนาจ อำนาจและความรู้ดำรงอยู่ด้วยกันเสมอ ไม่มีความสัมพันธ์ทางอำนาจใดที่ไม่สร้างความรู้ขึ้นมา และไม่มีความรู้ใดที่อยู่ได้โดยปราศจากอำนาจหรือโดยไม่ได้สร้างอำนาจขึ้นมา⁵¹

อย่างไรก็ตามทั้งวาทกรรม อำนาจ และความรู้ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่วาทกรรมนั้นเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างอำนาจกับความรู้⁵² Foucault ยังได้อธิบายต่อไปอีกว่า ในแต่ละสังคมจะมีความสัมพันธ์ทางอำนาจกระจายอยู่ทั่วไปหมด ความสัมพันธ์ทางอำนาจเหล่านี้เองที่ได้สร้างให้เกิดสังคมขึ้น อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางอำนาจเหล่านี้ไม่สามารถจะถูกสถาปนา รวบรวมหรือถูกนำไปใช้ได้หากปราศจากการผลิต สะสม หมุนเวียนและการทำหน้าที่ของวาทกรรม⁵³ สำหรับ Foucault แล้วความรู้จึงไม่ใช่ทางออกที่ใสสะอาดที่ปราศจากการครอบงำของผู้ใด และความรู้ก็มีได้เป็นไปเพื่อปลดปล่อยมวลมนุษยชาติจากสภาพอันอึดอัดเหมือนดั่งที่บางคนคาดหวังไว้ แต่มันกลับเป็นพันธนาการเส้นใหม่ที่รัดตรึงมนุษย์ด้วยความสวยงาม ความหวังที่ยากที่จะปฏิเสธได้ เนื่องจากความรู้ก็คือส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากอำนาจที่ครอบงำมนุษย์อยู่

ยิ่งไปกว่านั้น Foucault ยังชี้ให้เห็นว่าปฏิบัติการแห่งอำนาจจะมีไม่ได้เลยถ้าปราศจากสิ่งที่เรียกว่า “การผลิตสัจจะ” (the production of truth) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง อำนาจ ความชอบธรรม และสัจจะ (power right and truth)⁵⁴ ซึ่งเขาได้อธิบายว่าถ้าอำนาจมีแต่เพียงแค่การปราบปราม (repress) แล้วในความเป็นจริงแล้วจะมีผู้ใดเชื่อฟัง แต่อำนาจมีอีกด้านซึ่งเป็นด้านบวกซึ่งก่อให้เกิดชื่นชม ความรู้ และวาทกรรม⁵⁵ และนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17-18 เป็นต้นมา สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือการยกระดับของเทคโนโลยีในการผลิตแห่งอำนาจ ซึ่งไม่ได้เพียงมีแค่การพัฒนาไกลไกลแห่งรัฐขึ้นมา (กองทัพ ตำรวจ และการบริหารทางการคลัง) แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือการสถาปนาสิ่งที่เรียกว่า “เศรษฐกิจศาสตร์แห่งอำนาจใหม่” (new economy of power) ขึ้นมา ซึ่งทำให้ผลแห่งอำนาจเกิดการหมุนเวียนไปทั่วอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดตอน และสามารถเข้าถึงในระดับของ “ปัจเจกบุคคล” ตลอดจนสังคมโดยรวมได้ เทคนิคใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นประหยัด และมีประสิทธิภาพ

⁵¹ Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, p. 27-28.

⁵² Charles C. Lemert and Garth Gillan, *Michel Foucault: Social Theory as Transgression* (New York: Columbia University Press, 1982), p. 62.

⁵³ Foucault, “Two Lectures,” p. 93.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Foucault, “Truth and Power,” p. 119.

ภาพมากกว่า ตลอดจนเปิดโอกาสให้มีการต่อต้านน้อยกว่า⁵⁶ แม้ว่ารัฐและกลไกของรัฐจะมีอำนาจมากเพียงใดก็ยังไม่สามารถแทรกซึมไปในทุก ๆ ปริมณฑลของสังคมได้แต่อำนาจในทางบวกนี้เองที่สามารถแทรกซึมไปในปริมณฑลอื่นที่อำนาจในฐานะการปราบปรามไม่สามารถเข้าไปถึงได้ ไม่ว่าจะเป็น ครอบครัว เรื่องเพศ ร่างกาย ความรู้ ฯลฯ ความมั่นคงของอำนาจในฐานะการปราบปรามหรือ “อภีอำนาจ” (meta-power) จะเกิดขึ้นได้เมื่อสามารถหยั่งรากลงไปสู่ความสัมพันธ์อันหลากหลายของความสัมพันธ์ทางอำนาจได้⁵⁷

Foucault ได้ชี้ให้เห็นว่าในสังคมปัจจุบันนี้มี “เศรษฐศาสตร์การเมืองแห่งสัจจะ” อยู่ด้วยกัน 5 ลักษณะ คือ

- 1) สัจจะนั้นรวมศูนย์อยู่ที่รูปแบบของวาทกรรมทางวิทยาศาสตร์และบรรดาสถาบันที่ผลิตวาทกรรมดังกล่าว
- 2) สัจจะเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการกระตุ้นทางการเมือง (ความต้องการสัจจะนั้นมีมากพอ ๆ กับการผลิตทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมือง)
- 3) สัจจะนั้นเป็นวัตถุ (object) ที่มีหลากหลายรูปแบบภายใต้การเผยแพร่และการบริโภค (หมุนเวียนโดยผ่านกลไกของการศึกษาและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่แพร่กระจายอยู่ในสังคมนั้น ๆ โดยไม่มีข้อจำกัดใด ๆ)
- 4) สัจจะถูกผลิตและส่งต่อไปภายใต้การควบคุม ครอบงำของกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทางการเมืองและเศรษฐกิจ (มหาวิทยาลัย กองทัพ การเขียน สื่อสารมวลชน)
- 5) สัจจะเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่ถกเถียงกันทางการเมืองและการเผชิญหน้ากันทางสังคม (การต่อสู้ทางอุดมการณ์)⁵⁸

ว่าด้วยความบ้า

ก่อนหน้าผลงานที่กล่าวถึงเรื่อง “ความบ้า” ไว้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างดีอย่าง *Madness and Civilization* นั้น Foucault ได้สร้างผลงานซึ่งเป็นการปูทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของความบ้าไว้ก่อนใน *Maladie mentale et personnalite* ซึ่งมีการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1954 และถูกแก้ไขและนำมาตีพิมพ์อีกครั้งภายใต้ชื่อ *Maladie mentale et la psychologie* [หรือภาษาอังกฤษภายใต้ชื่อ *Mental Illness and Psychology*] ในปี 1962 สมมติฐานสำคัญที่เขาต้องการนำเสนอในงาน

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., p. 122.

⁵⁸ Foucault, “Truth and Power,” , p. 131-132.

ชั้นนี้ก็คือความเข้าใจผิดที่คนในยุคสมัยใหม่ (the modern) มีต่อ “ความบ้า” (madness) นั้นมีอยู่ด้วยกันสองประการคือ ประการแรก ความเข้าใจที่ว่า “ความบ้า” นั้นเป็นความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจ (mental illness) และประการที่สองลักษณะความบ้าที่แต่ละบุคคลมีแตกต่างกันไปได้ถูกทำให้กลายเป็นลักษณะที่มีเพียงหนึ่งเดียวภายใต้การวินิจฉัยอาการของโรคแบบ “metapathology” สำหรับ Foucault การพิจารณาความบ้าในแต่ละลักษณะต้องพิจารณาภายใต้เงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และลักษณะเฉพาะที่มีอยู่⁵⁹ และความคิดที่สำคัญที่ได้กลายมาเป็นความคิดหลักใน *Madness and Civilization* ต่อมาก็คือ ความบ้าไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่ดำรงอยู่ในตัวตนของมนุษย์ หรือเป็นความเป็นจริงทางชีววิทยา แต่เป็นผลผลิตของปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับมัน ซึ่งในแต่ละสังคมและยุคสมัยก็มีความเข้าใจความบ้าที่ไม่เหมือนกัน

Foucault ได้ชี้ให้เห็นว่าก่อนหน้ายุคคลาสสิก (Classical Age) นั้นคนบ้ายังอยู่ร่วมกับคนปกติทั่วไปอยู่ แม้ว่าจะได้มีการกักกันคนบ้าออกจากคนปกติอยู่บ้างก็ตาม แต่ยังไม่มีโลกหรือสถานที่เฉพาะสำหรับคนบ้าแต่ประการใด จนกระทั่งราวศตวรรษที่ 15 หรือตอนต้นของยุค Renaissance ได้เกิดปรากฏการณ์ที่พิเศษสำหรับคนบ้าก็คือ “เรือคนโง่” (the Ship of fools) อันเป็นวิธีการที่จับบรรดาคนบ้าทั้งหลายใส่ลงในเรือเนรเทศไปให้พ้นจากดินแดนเพื่อไปเผชิญกับสิ่งต่างๆ ในการเดินทาง ซึ่งการเดินทางครั้งนี้ของบรรดาคนบ้าถือเป็นสัญลักษณ์ของการแสวงหาเหตุผล (reason) สำหรับพวกเขาเหล่านั้นเอง และเมื่อคนบ้าเหล่านั้นอยู่ในทะเลสิ่งที่พวกเขาต้องเผชิญก็คือสิ่งที่พวกเขาไม่เคยรู้จักและไม่อาจคาดเดาได้ และนี่ก็คือปัญหาที่พวกเขาจะต้องหาทางแก้ไขเอาเอง สิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนสำหรับความเชื่อของคนยุโรปที่มีต่อเรื่องของน้ำ ในด้านหนึ่งน้ำเป็นตัวแทนของการชำระล้างบาป ส่วนอีกด้านหนึ่งน้ำ (ทะเล) สะท้อนให้เห็นถึงความโหดเหี้ยมอันชั่วร้ายของมนุษย์ คนบ้าผู้สูญเสียศรัทธาในตัวพระเจ้าได้ถูกปล่อยให้เผชิญชะตากรรมภายใต้อุ้งมือของพญามารในท้องทะเลที่มีมิติ ความเกรี้ยวกราดของกระแสนคลื่น⁶⁰ และในยุค Renaissance นี้เองความบ้ากับความตายดูจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เมื่อความตายคือความสิ้นสลายของมนุษย์ ความบ้าก็คือบทเรียนที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่มีอะไรในชีวิตมนุษย์นั่นเอง⁶¹

⁵⁹ Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction*, (Cambridge: Polity Press, 1994), p. 14.

⁶⁰ see Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, trans. Richard Howard (London: Tavistock, 1965), pp. 7-13.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

ในราวศตวรรษที่ 17 ได้เกิดปรากฏการณ์สำคัญขึ้นทั่วไปในยุโรป นั่นคือสิ่งที่ Foucault เรียกว่า “การกักขังครั้งยิ่งใหญ่” (the Great Confinement) ในปี 1956 ในฝรั่งเศสได้ปรากฏให้มีการก่อตั้ง Hôpital General ขึ้น ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันนั้นในอังกฤษและเยอรมันก็ได้ปรากฏสถาบันที่ทำหน้าที่คล้ายคลึงกันขึ้นคือ houses of correction และ Zuchthausen ในกรณีของฝรั่งเศสประชากรจำนวนมากในปารีสถูกนำไปกักขังใน Hôpital General ในจำนวนนี้มีทั้งเพศหญิงและเพศชาย เด็กจนกระทั่งคนชรา ทั้งพวกจรจัด ขอทาน คนป่วยเจ็บ อาชญากร รวมทั้งคนบ้า คนเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นพวกที่ไร้ประโยชน์ต่อสังคม การถือกำเนิดขึ้นของ Hôpital General นี้จึงไม่มีวัตถุประสงค์ทางการแพทย์แต่อย่างใด แต่มันเป็นโครงสร้างใหม่ที่อยู่นอกเหนือจากโครงสร้างทางกฎหมายที่มีอยู่เดิม อันเป็นการสถาปนาขึ้นระหว่างอำนาจกษัตริย์ ตำรวจ และศาล และเป็น การตอบสนองต่อกฎระเบียบของกษัตริย์และบรรดากระฎุมพีที่มีอำนาจอยู่ในเวลานั้น⁶²

การกักขังที่เกิดขึ้นเป็นการตอบสนองต่อสภาวะที่เกิดขึ้นในเวลานั้นนั่นคือ สภาวะการว่างงานที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ได้ผ่านพ้นไปสถานกักกันก็ไม่ใช่ที่สำหรับมีไว้เพื่อคนที่ไม่มียานทำอีกต่อไป แต่กลับเป็นที่ที่มีไว้สำหรับเป็นที่ผลิตแรงงานราคาถูกในสภาวะที่ต้องการแรงงานและต้องจ่ายค่าจ้างแพงๆให้แก่แรงงานเหล่านั้น⁶³ นอกจากนี้แรงงานในสถานกักกันเหล่านี้ยังมีความหมายในทางจริยธรรมด้วย กล่าวคือความเกียจคร้านซึ่งเป็นบาปที่สำคัญของมนุษย์จะได้ถูกแก้ไขกัด้วยจากการทำงานเท่านั้น⁶⁴ อย่างไรก็ตามเมื่อคนบ้าถูกนำไปเปรียบเทียบกับบรรดาคนที่เคยถูกกักขังร่วมกัน พวกเขาได้กลายเป็นปัญหาของสังคมเมืองไปเสียแล้ว เนื่องจากคนบ้าไม่สามารถที่จะทำงานได้เหมือนกับคนอื่นทั่วไป พวกเขาจึงถูกกักอยู่ในที่ที่เป็นที่สำหรับพวกเขาต่างหาก

สำหรับยุคคลาสสิกแล้ว “คนบ้า” (madman) ไม่ใช่ “คนป่วย” (sick man)⁶⁵ และ “ความบ้า” ก็ไม่ใช่ “โรคภัยไข้เจ็บ” (disease) ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์⁶⁶ สิ่งที่คนบ้าเผชิญก็คือความยุ่งเหยิงในเรื่องของเหตุผลที่อยู่ในตัวพวกเขาซึ่งทำให้พวกเขากลับไปสู่สภาวะที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติที่สุดนั่นคือ “สภาวะความเป็นสัตว์” (animality) ที่ดำรงอยู่ในตัวของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้คนบ้าจึงมีการแสดงออกที่กร้าวกร้าว รุนแรงไม่ต่างอะไรกับสัตว์ที่ชอบแสดงความดุร้าย ดังนั้นวิธีการและสถานที่ที่มีไว้สำหรับคนบ้าจึงมีลักษณะที่ไม่ได้แตกต่างไปจากวิธีการและสถานที่ที่มีไว้สำหรับ

⁶² Ibid., p. 40.

⁶³ Ibid., p. 51.

⁶⁴ Ibid., p. 57.

⁶⁵ Ibid., p. 74.

⁶⁶ Ibid., p. 75.

สัตว์ร้าย จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่พบว่ามีการกักขังคนบ้าด้วยการล่ามโซ่ และกรงที่มีความแข็งแรง สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนบ้าไม่ใช่เรื่องของการรักษาหรือบำบัดด้วยวิธีการทางการแพทย์ แต่เป็นวิธีการที่มีสำหรับฝึกสัตว์ร้ายให้เชื่อ โดยเฉพาะคนบ้าที่มีอาการกร้าวร้าว รุนแรง วิธีการที่จะจัดการกับพวกเขา ก็คือการเขียนตี การให้เขาทำงานหนัก เพื่อให้คนบ้าเหล่านี้ยอมรับในระเบียบวินัยที่อันทำให้พฤติกรรมที่กร้าวร้าว รุนแรงได้ลดลงไป และสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนบ้าไม่ได้เป็นการที่ทำให้พวกเขากลายเป็นมนุษย์มากขึ้นแต่เป็นเรื่องของการทำให้สัตว์ที่ดุร้ายกลายเป็นสัตว์ที่เชื่อและยอมรับคำสั่ง สุดท้ายความเป็นมนุษย์ในคนบ้าเหล่านี้จะค่อย ๆ หายไปและกลับกลายเป็น “สัตว์จริง ๆ” ตัวหนึ่งเท่านั้น⁶⁷

จากความเข้าใจที่สังคมตะวันตกมีต่อมนุษย์ก็คือมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล “rational animal” ความบ้ากลับกลายเป็นข้อยืนยันว่าในสภาวะธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่ได้มีการใช้เหตุผลอยู่อย่างตลอดเวลา สำหรับสังคมไทยเราไม่สามารถกล่าวอย่างเต็มที่ว่าความบ้าเป็นเรื่องของ “เหตุผล” แต่เพียงอย่างเดียว แต่กลับเป็นเรื่องของการที่คนผู้นั้นไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าการกระทำใดเป็นเรื่องที่ดีซึ่งสมควรกระทำ หรือการกระทำใดเป็นเรื่องที่ไม่ดีซึ่งไม่สมควรที่จะกระทำ คำว่า “บ้า” ในอักษรภิกษิตรับของหมอบลัดเลย์ได้ให้ความหมายไว้ว่า บ้าคือ คนสติเสีย สติไม่ปกติ , ลืมตัวไม่รู้ชั่วแลดี , ชั่วสำคัญว่าดี , สำคัญว่าชั่ว , เสียจะวิตเป็นต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ในพินิจงานศพทุกวันนี้ผู้ที่มาร่วมงานจะต้องใส่ชุดดำ (แต่ในสมัยก่อนนั้นผู้ที่มาร่วมในพิธีศพไม่จำเป็นต้องใส่เสื้อผ้าสีดำ แต่มักจะเป็นสีที่ค่อนข้างที่จะสดใส เนื่องจากถือว่ามางานศพเพื่อทำให้ผู้ตายจากไปอย่างสงบ จึงอาจจะมีการเล่นต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความไม่โศกเศร้าด้วย และถือว่าเป็นการกระทำเพื่อให้เป็นเพื่อนศพ) ถ้ามีใครสักคนใส่สีแดงไปร่วมในงานศพ จะต้องมีความเสี่ยงจากผู้ร่วมงานคนอื่น ๆ “ไอ้/อินี่มันบ้าหรือเปล่า? ไม่รู้จักกาละ เทศะ” ความหมายของคำว่า “บ้า” ในสังคมจึงอยู่ที่การกระทำนั้นเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับธรรมเนียมที่เป็นที่ยอมรับมาเป็นเวลานานของคนในสังคมหรือเปล่า? ด้วย คำว่าบ้าในความหมายนี้จึงต่างจาก “บ้าคลั่ง” หรือ “บ้าดีเดือด” ซึ่งเป็นอาการที่ต้องดูร้ายด้วย การที่ “ใคร” จะสามารถบอกว่า “ใครบ้า” ได้ เขาย่อมต้องรู้ว่าอะไรคือสิ่ง หรือการกระทำที่ “ไม่บ้า” ก่อน นั่นก็คือเขาจะต้องเข้าถึง “ความรู้” ที่จะเป็นตัวกำหนด และก็อย่างที่ Foucault ได้บอกไว้ว่าระหว่างความรู้และอำนาจนั้นมันแทบจะแยกกันไม่ออก ดังนั้นเมื่อ “ใคร” คนนั้นเข้าถึง “ความรู้” เขาก็ได้เป็นผู้ที่สามารถครอบครอง “อำนาจ” ไปด้วย

⁶⁷ Ibid.